

УДК 167.7:37.013

О.С. Пономарьов

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ЧИННИКИ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Загальна постановка проблеми. Сучасна філософія освіти виходить з необхідності забезпечення відповідності цілей, змісту і технологій освіти тим вимогам, які висуває до неї динамічний характер суспільних процесів. Перш за все йдеться про належне урахування інтелектуального чинника як визначальної передумови і водночас невід'ємної складової розвитку людської цивілізації. Неупереджений погляд свідчить, що вся її історія є складною і суперечливою єдністю процесів різноманітних природи і характеру. На перший погляд вони можуть здаватися хаотичними, випадковими і мало пов'язаними між собою. Застосування ж системного їх аналізу дозволяє за всією цією складністю і хаотичністю виявити наявність чіткого тренду.

Проблема полягає, по-перше, у виявленні цього тренду і визначенні його характеру. По-друге, необхідно довести його закономірність, проявом якої може бути існування загального вектора суспільного та індивідуального людського розвитку. По-третє, цікаво для теорії і корисно для життєвої практики з'ясувати, чи відповідає цей розвиток певним закономірностям. По-четверте, вкрай доцільно виявити міру інерційності рівнодіючої складної і суперечливої множини вказаних процесів. По-п'яте, надзвичайно важливо визначити принципову можливість узгодження управління соціальними системами з природними закономірностями їх самоорганізації і саморозвитку та відшукати належні шляхи й засоби цього узгодження, які б забезпечували бажану ефективність функціонування і розвитку цих систем.

Зв'язок проблеми з актуальними теоретичними і прикладними питаннями зумовлений тим, що в соціумі одночасно відбувається величезна кількість різноспрямованих і різномасштабних процесів. При цьому їх вплив на розвиток конкретного індивіда і тим більш на загальний розвиток людства у цілому визначити досить проблематично. У той же час педагогічна теорія і освітня практика, з одного боку, теорія і практика управління великими системами, з іншого, можуть успішно діяти і розвиватися лише при чіткому розумінні самої сутності розвитку як загальної властивості об'єктивної реальності та її конкретних проявів у різних системах.

У цьому моменті загальнофілософські аспекти проблеми досить тісно переплітаються з потребами суспільної практики у її різноманітних сферах. Тому вона набуває такої важливості й актуальності, які істотно посилюються у надзвичайно складних умовах сучасного динамічного етапу суспільного розвитку, що все більш набуває глобального інноваційного характеру.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми підтверджує її значення у розв'язанні багатьох актуальних питань сучасності, зокрема в освіті й у сфері теорії і практики управління соціальними системами. Досить послатися хоча б на роботи В.П. Андрущенка, В.М. Бабаєва, І.Д. Бежа, Б.П. Будзана, А.С. Гальчинського, Л.В. Губерського, М.М. Гуревичова, А.Л. Журавльова, С.О. Заветного, В.М. Іванова, О.М. Козлової, М.І. Михальченка, С.М. Пазиніча, О.Г. Романовського, В.П. Семиноженка, С.Г. Спасибенка, Л.Л. Товажнянського, Й. Шумпетера та інших.

Особливо істотний внесок у розробку проблем духовності, формування інтелектуальної еліти нації належить В.Г. Кременю. На його переконання, "сучасні інноваційні підходи до осмислення нових реалій суспільного буття змушують критично ставитися до старих методів праці, догматизму, забобонів, примітивізму, віджилих ідей і минулих цінностей, снобізму в ставленні до звичайної, без "статусу" людини. Проте є речі, які

назавжди залишаються в житті народу, без яких він не може існувати – мораль, історія, культура, мова, духовність”. Вчений спеціально підкреслює, що “творцем і носієм цього надбання була і є *інтелігенція*” [1, с. 3].

Складні питання розвитку особистості в умовах постіндустріального суспільства детально досліджує С.О. Сисоєва. Вона, зокрема, впевнена, що “сучасному постіндустріальному суспільству потрібні люди, які здатні до самостійного мислення, самореалізації як професійної, так і особистісної, які вміють об’єктивно оцінити свої здібності і можливості, прагнуть до самовдосконалення, вміють долати перешкоди” [2, с. 9]. Це тим більш необхідно через зміну системи життєвих цілей і цінностей в нових умовах, динаміка яких є предметом досліджень А.О. Ручки.

Разом з тим ще лишаються **недостатньо висвітленими** такі важливі питання, як роль і значення інтелектуального чинника в процесі суспільного розвитку та зворотний вплив цього процесу на інтелектуальний розвиток людини. Між тим, в умовах глобалізації і все більш відчутного домінування інноваційного типу світового розвитку від глибини розуміння та належного використання інтелектуального чинника істотно залежать сама доля і шляхи подальшого розвитку людської цивілізації.

Тому **метою статті** виступає дослідження взаємозв’язку процесів розвитку суспільства та індивідуума, а також ролі інтелекту в забезпеченні належного їх узгодження та гармонізації. Основною складністю при цьому є широкий спектр процесів самого розвитку та його проявів у різних сферах суспільного буття, кожна з яких відповідним чином впливає на розвиток конкретної людини і в той же час визначається цим розвитком.

Виклад основного матеріалу. Наведемо перш за все необхідний для подальшого дослідження понятійно-категоріальний апарат. Тут основною категорією виступає *розвиток*. Він притаманний будь-якому об’єкту чи явищу і є загальною властивістю об’єктивної реальності. Часто під розвитком розуміють будь-які зміни об’єктів у часі. Однак з наукових позицій далеко не кожна зміна є розвитком. Для нього необхідні три такі ознаки. По-перше, це має бути послідовність змін якісного характеру. По-друге, вони повинні бути незворотними. По-третє, для цих змін характерною є чітка спрямованість. Так, Е.Н. Гусинський і Ю.І. Турчанінова вважають, що “у філософії під розвитком розуміють зміну, але не будь-яку, а спрямовану, незворотну і закономірну. Хаотичні зміни об’єкта, за яких його властивості змінюються випадково, розвитком не називають. Сукупність же закономірних змін приводить до виникнення нової якості, тобто до зміни складу чи структури даного об’єкта” [3, с. 29].

Поняття розвитку Аристотель характеризував категоріями “потенція” і “акт”, що в сучасній мові означає можливість і дійсність. Він використовував їх у полеміці з філософами егейської школи, які заперечували можливість розвитку. Аристотель же був упевнений у принциповій можливості появи чогось нового, чого поки що не існує. Сучасні наукові уявлення дозволяють розглядати розвиток, наприклад, живого організму як розгортання, розкриття його властивостей, притаманне йому із самого початку. Дійсно, програми спадковості, закладені в генах, діючи в реальних умовах середовища, перетворюють генотип як своєрідний проект майбутнього організму у фенотип, тобто у власне сам реальний організм.

Важливою категорією для цілей нашого дослідження є поняття *людського розвитку*, зміст якого відображає потрійну природу людини як істоти біологічної, соціальної і мислячої, або культуротвірної, що відрізняє її від усіх інших живих істот на нашій планеті й накладає на її розвиток низку особливостей. Річ у тому, що людський розвиток відбувається переважно у формі змін не фізичних чи біологічних характеристик людини, а її інтелекту. Саме її творча інтелектуальна діяльність, спрямована на перетворення світу відповідно до потреб людини, відкриває їй широкі можливості. Людському розвитку притаманні такі особливості.

По-перше, цим розвитком є взаємодія природних, спонтанно діючих, і спеціально організованих керованих процесів. Виходячи із синергетичних принципів постнекласичної методології, необхідно вказати, що складним відкритим дисипативним системам, які перебувають у полі дії великої кількості чинників (а саме такими системами виступають як сама людина, так і різноманітні людські спільноти і соціальні утворення аж до глобального суспільства включно) притаманні властивості саморозвитку, самовдосконалення і самоуправління.

У той же час істотна інерційність цих процесів не задовольняє людину у її прагненнях і потребах. Тому природний розвиток як індивіда, так і різних людських спільнот відбувається переважно завдяки цільовим, спеціально організованим зовнішнім управлінським діям. Під їх впливом, спрямованим на психіку людини, насамперед на її інтелектуальну та емоційну сфери, у неї виникає мотивація чи примус до певних дій, вчинків чи вибору загального характеру поведінки і доцільної діяльності.

По-друге, біологічна природа людини зумовлює її розвиток як складної взаємодії філогенезу, історичного розвитку біологічного виду *Homo sapiens*, і онтогенезу, індивідуального розвитку конкретної особистості. Тут важливо зазначити, що кожна людина ще на етапі ембріонального розвитку відтворює процес філогенезу, проходячи всі його стадії, правда в прискореному режимі. Філогенетичний розвиток забезпечує також кожному наступному поколінню кращі “стартові умови” порівнянно з попередніми.

По-третє, через свою культуротвірну природу людина використовує для своїх потреб переважно не безпосередньо природні ресурси, а результати їх перетворення відповідно до цих потреб. Оскільки фізично людина дуже слабка і недостатньо пристосована до існування у складному ворожому світі порівняно з іншими істотами, у неї переважають суспільні форми буття і необхідні життєві блага вона отримує завдяки участі у спільній з іншими людьми діяльності. Тому індивідуальний розвиток людини істотною мірою визначається рівнем розвитку соціуму і його продуктивних сил, системами життєвих цілей і цінностей, характером суспільних відносин.

Особистісний розвиток людини як системи високого рівня організації характеризується специфічно людськими видами активності – пізнанням і спілкуванням. Індивідуальна ж її структура формується у складному багатовимірному соціокультурному просторі спільноти, в якій відбувається її розвиток. На сам процес розвитку впливає безліч різноспрямованих чинників. Натомість розвиток особистості певним чином впливає на розвиток соціуму. Результат взаємодії індивідуальних впливів усіх чи переважної більшості людей поступово викликає певні зміни його структури, цілей, цінностей, характеру функціонування і міжособистісних відносин.

Розв’язання поставленої проблеми потребує введення і аналізу категорії *суспільного розвитку*, яка означає складну суперечливу сукупність процесів розвитку суспільства як цілісної системи і кожної з його підсистем, що визначають різні аспекти життя і розвитку суспільства. *Економічний його розвиток* означає процес еволюції способу матеріального виробництва, його технологій і науково-технічної основи, які зумовлюють зміну матеріальних умов життєдіяльності суспільства. *Соціальний розвиток* означає еволюцію соціальної, етнічної і демографічної структури соціуму і його соціальної стратифікації, характеру відносин між людьми і різними соціальними групами. *Політико-правовий розвиток* суспільства означає еволюцію систем влади й державного устрою, правовідносин, взаємозв’язків економіки і політики тощо. *Духовний розвиток* соціуму означає еволюцію системи духовних потреб і життєвих цінностей, суспільної свідомості, моралі, звичаїв і менталітету, культури, мистецтва та естетичних ідеалів, філософських і релігійних поглядів, ставлення людей до світу і до самих себе.

В.П. Андрущенко визначає феномен соціального розвитку як “такий тип змін у суспільстві, що відзначається переходом усіх суспільних відносин до якісно нового

стану”. Автор підкреслює, що цей розвиток “є наслідком взаємодії великої сукупності соціальних процесів, основу яких складає цілеспрямована діяльність людей – суб’єктів соціальних процесів”. На його думку, “загальний механізм соціального розвитку полягає у виникненні нових потреб у різних сферах суспільного життя та пошуку можливостей їх задоволення” [4, с. 526].

Цікавим аспектом аналізу процесів соціального розвитку є визначення його суб’єктів. Як пише С.Е. Крапивенський, “коли ми звертаємося до соціального розвитку, закономірними є питання: хто здійснює його? Як конкретно можуть бути представлені суб’єкти цього розвитку? І це не просто теоретичні, а життєво важливі питання, особливо для сучасного людства. Чиєю діяльністю визначається розвиток суспільства в цілому? Хто творить революції з їх нерідко страшною “ціною”? Хто винний у сучасній екологічній кризі?” [5, с. 335]. Вважаємо за необхідне додати до цього ще й питання про винних у світовій фінансово-економічній кризі, у кризі світової системи освіти, в істотному розшаруванні країн світу за рівнем життя людей та їх соціально-економічного розвитку взагалі.

Рушійними силами суспільного розвитку виступають інтереси, тобто усвідомлені потреби і прагнення суспільства в цілому, різних соціальних груп і навіть окремих особистостей. Тому цілком природно і вважати їх суб’єктами цього розвитку. Однак у дійсності все відбувається складніше. Далеко не кожен індивід може бути таким суб’єктом. Крім того, людина реалізує функції суб’єкта в різних сферах суспільного життя переважно у складі певних спільнот, якими можуть бути народ, нація, клас, політичне, релігійне чи професійне угруповання тощо, виробничий колектив і навіть сім’я.

Аналіз суб’єктів суспільного розвитку ускладнює й те, що на людей та їх групи аж до суспільства в цілому діє цілеспрямований вплив органів влади, різних керівників, політичних, ідеологічних і релігійних угруповань, системи освіти, засобів масової інформації тощо. Тому вони виступають одночасно і об’єктами соціального розвитку. Отже, виникає цікаве питання про “межу” між його об’єктами і суб’єктами. Воно викликане тим, що в реальності суспільні відносини мають складний суб’єкт-об’єктний характер, тобто суб’єкти й об’єкти не тільки взаємодіють, а й можуть мінятися місцями. Наприклад, народ є об’єктом управлінського впливу з боку парламенту та уряду як суб’єктів розвитку, характер якого ці органи визначають. Однак парламент обирається народом і залежно від результатів виборів формує уряд і стратегію розвитку. Тобто народ тут виступає суб’єктом суспільного розвитку. Така ж зміна ролей має місце і тоді, коли під тиском суспільної думки колективу керівник скасовує свої рішення, змінює стиль керівництва чи лінію поведінки або інколи взагалі залишає свою посаду.

Останні приклади свідчать, що для ролі суб’єкта суспільного розвитку народу необхідний певний рівень інтелектуального розвитку і громадянської активності, від якого істотно залежать формування й реалізація стратегії цього розвитку, а отже, матеріальний і духовний рівень населення, правова система і характер суспільного життя, у тому числі дотримання прав людини, свобода слова тощо, а також внутрішня і зовнішня політика країни, її соціально-економічний і науково-технічний розвиток.

На соціальний розвиток істотно впливає такий чинник, як управління. На думку В.Г. Кременя і співавторів, “у цій якості управління виступає тому, що одним з основних його завдань є своєчасне виявлення суспільних суперечностей та визначення їхньої природи, належне розв’язання цих суперечностей та їх усунення з метою зняття напруженості, конфліктності, подолання кризових ситуацій у відповідній соціальній системі. Внаслідок цього створюються умови, сприятливі для ефективного функціонування і розвитку системи. Однак при цьому слід чітко усвідомлювати, що подолання одних суперечностей зовсім не означає ліквідацію взагалі суперечливого характеру існування,

функціонування і розвитку соціальних систем, оскільки цей характер і виступає важливим джерелом та однією з основних рушійних сил цього розвитку” [6, с. 103].

Сьогодні суспільний розвиток прискорюється і набуває нової якості через глобалізацію і широку інформатизацію всіх сфер життя, які охоплюють всі країни світу. Постають дійсно планетарні цілі соціально-економічного характеру, однією з яких є розв’язання енергетичних, продовольчих, демографічних, екологічних та інших проблем, подолання бідності. Як пише М.М. Гуревичов, “множаться суспільні наслідки глобалізації виробництва. Перше: пріоритетний розвиток світових продуктивних сил у порівнянні з національними. Друге: взаємопов’язане прискорення інтернаціоналізації, транснаціоналізації, інтеграції і глобалізації світової економіки. Третє: інтенсифікація науково-технічного прогресу, науково-дослідних і конструкторських робіт, інформатизації, що активізує діяльність транснаціональних корпорацій і спільних підприємств. І четверте: підвищення ефективності міжнародної координації розширеного відтворення світових продуктивних сил”. Вчений підкреслює, що “глобалізація світових продуктивних сил безпосередньо і визначальним чином позначилася на світогосподарських еквівалентах глобального розвитку” [7, с. 17].

Сьогодні сформувався інноваційний тип світового розвитку, що суттєво активізує креативні здібності людини. Домінантою стає творча діяльність, яка сприяє формуванню інтелектуальної економіки, трансформації сучасного суспільства в суспільство знань. Відбувається своєрідна інтеграція процесів економічного й інтелектуального розвитку, коли особистість та її інтелект стають основним ресурсом і головним резервом суспільного розвитку, а інтелектуалізація виробництва – визначальним джерелом забезпечення його ефективності. В результаті цієї взаємодії кардинально змінюються всі сфери суспільного життя, а визначальним чинником розвитку стає інтелект.

Оскільки продукт творчої діяльності стає інтелектуальною власністю її суб’єкта, зростає його зацікавленість у належному її використанні. Завдяки цьому інтенсифікуються процеси не тільки вдосконалення матеріального виробництва і підвищення його науково-технічного рівня, а й особистісної самореалізації людини. Зміцнюються її самосвідомість і світоглядні позиції, розуміння свого призначення і сенсу життя, розуміння суспільної значущості своєї діяльності та стосунків з іншими людьми. Аналізуючи хиби суспільного життя, відхилення від системи цінностей, людина активно діє у напрямі демократизації і забезпечення умов для реалізації особистісного потенціалу кожного. Зростає кількість соціально активних людей і посилюється їх роль у суспільному житті. Гармонізація відносин, суспільна злагода і справедливість стають визначальними векторами суспільного розвитку. Роль і значення інтелекту як його важливого чинника зростає.

Результати інтелектуальної діяльності все активніше використовуються в матеріальному і духовному виробництві. Економіка набуває гуманістичної спрямованості, а її розвиток цілком логічно узгоджується з визначальними напрямками особистісного і соціального розвитку. Це, у свою чергу, сприяє подальшій потребі в інтелектуальному продукті, а отже, і в інтелектуальному розвитку. Так істотно посилюється й удосконалюється матеріальна основа життєзабезпечення індивіда і соціуму. Таким чином, процеси функціонування і розвитку суспільства набувають не тільки стабільності, а й раціональності, відповідності логіці науково-технічного і соціального прогресу. Ці процеси створюють потужні стимули для подальшого особистісного розвитку людини і формують необхідні для нього передумови. Характер і перспективи такого розвитку стають безпосереднім результатом системної взаємодії і взаємної обумовленості інтелектуального й духовного розвитку людини, з одного боку, і соціального та економічного розвитку – з іншого.

У той же час не слід ідеалізувати цю взаємодію, адже існують і завжди існуюватимуть об'єктивні відмінності між людьми відносно їх інтелектуальних і фізичних потенцій і можливостей, навіть відносно їх бажань, прагнень та інтересів. До того ж ці відмінності виникають через різні погляди й життєві цінності, політичні та релігійні позиції, етнонаціональні й духовно-культурні традиції, ментальні особливості. Все це разом породжує певні суперечності, а інколи навіть і конфлікти. Проте процес особистісного розвитку полягає і в посиленні толерантності, прагнення до взаєморозуміння, гармонізації і демократизації відносин, як це, до речі, спостерігається і в межах переважної більшості країн світу, і в системі міжнародних відносин.

Безперечно, це досить тривалі процеси і їх здійсненню перешкоджає інерційність людської природи, прихильність людини до звичного, традиційного. Але взаємодія суб'єктивного прагнення людини до збереження досягнутого стану й об'єктивних можливостей, які відкриває для неї розвиток суспільства, його економічної, соціальної, науково-технічної та освітньої систем, породжує у людини нові потреби. І серед них чільне місце посідає потреба у пізнанні, активності й необхідності відповідати новим суспільним вимогам. Завдяки включеності людини у процеси суспільного виробництва вона змушена підвищувати свою професійну і соціальну компетентність для того, щоб зберегти не тільки свою конкурентоспроможність на ринку праці, а й самоповагу та особистісну значущість. І в цьому моменті знову виступають єдність, взаємодія і взаємозумовленість процесів особистісного, суспільного та економічного розвитку, які виявляються корисними і для індивіда, і для суспільства, і для його економічної системи як потужний чинник і джерело їх подальшого розвитку та вдосконалення.

Нові потреби, індивідуальні й суспільні, постійно виникають як один з відчутних наслідків не тільки творчої інтелектуальної діяльності, але також і виробничої та іншої продуктивної діяльності людей. Тому вони пов'язані з активним пошуком, розробленням і впровадженням нових засобів праці, які, у свою чергу, зумовлюють потребу в новому характері міжособистісного спілкування та новому рівні організації суспільного життя. Водночас ці нові потреби викликають необхідність розширення й поглиблення обсягу наукових знань, ускладнення механізму творчої діяльності й підвищення культури споживання. Усвідомлення нею необхідності гармонії відносин з природою та обмеженості природних ресурсів і реальної перспективи вичерпності багатьох її важливих видів стимулює пошук шляхів і засобів забезпечення сталого розвитку відповідно до рекомендацій Римського клубу [6].

Цей пошук безпосередньо пов'язаний з відповідним розвитком освіти, яка в умовах інноваційного типу світового розвитку також повинна ставати інноваційною. Адже розвиток – це завжди інновації та їх використання. Теоретичне осмислення і плідна розробка проблем інновацій та інноваційної діяльності, інноваційного мислення як проявів та необхідних передумов суспільного розвитку були здійснені видатним австрійським економістом і філософом XX ст. Й. Шумпетером. Інноваційна освіта через якісно новий рівень професійної підготовки кадрів впливає на економічну динаміку, яка, за словами В.Г. Кременя, “ґрунтується на поширенні нововведень у різних формах. Результатом подібних інновацій є їхній вплив на економічні процеси та удосконалення якості продукції, що призводить до зміни якості життя соціуму”. На глибоке переконання вченого, “проблема інновацій набула особливої актуальності в XXI ст., коли людство вступило, по суті, в інноваційний етап прогресу” [7, с. 11].

Хоча саме поняття прогресу є досить суперечливим, оскільки кожна нова ідея, відкриття чи винахід, кожне досягнення науки і техніки пов'язані як з корисними результатами, тобто з підвищенням рівня і якості життя людей, продуктивності їх праці та полегшення її умов, так і з негативними наслідками. Досить згадати, що науково-технічний прогрес супроводжують гіподинамія, забруднення довкілля, знищення бага-

трьох видів рослин і тварин, несприятливі і, на жаль, незворотні кліматичні зміни. В науковій літературі та публіцистиці часто наводиться як дилема мирне використання ядерної енергії та її застосування в ядерній зброї. Однак катастрофа на Чорнобильській АЕС змусила людей не тільки більш критично підійти до оцінки “мирного атому”, а й ретельно враховувати особистісний чинник у процесі аналізу складних проблемних ситуацій. Адже сьогодні він починає відігравати вирішальну роль у розробленні та забезпеченні ефективної реалізації стратегій суспільного розвитку.

І все ж доведено, що до того часу, коли людство отримає можливість практично управляти термоядерною реакцією чи навчиться раціонально використовувати сонячну радіацію, альтернативи атомній енергетиці немає. Тому інтелектуальний потенціал нашої цивілізації, спрямований на успішне вирішення енергетичної проблеми, поряд із пошуком ефективних видів альтернативних джерел енергії і широким упровадженням енергозберігаючих технологій має працювати над істотним підвищенням безпеки ядерних реакторів. Це б сприяло не тільки належному енергозабезпеченню економіки, а отже, і можливості більш повного задоволення суспільних потреб, а й формуванню позитивного ставлення населення до розвитку ядерної енергетики. Цілком очевидно також, що без належної мобілізації інтелектуальної компоненти індивідуального і суспільного розвитку успішно розв’язати ці й багато інших складних проблем практично неможливо.

Наведений приклад переконливо свідчить про те, що на сучасному етапі розвитку людської цивілізації, коли він набув глобального характеру, а продуктивні сили на основі високих технологій відкрили реальну можливість переходу до постіндустріального суспільства, світ переживає ніколи раніше не бачені темпи свого стрімкого розвитку. Кардинальних змін зазнають всі сфери життєдіяльності людей, навіть система життєвих цілей і цінностей. За цих умов надзвичайно важко спрогнозувати характер навіть найближчого часу, не говорячи вже про віддалену перспективу. Тому для збереження умов життя людини і забезпечення сталого суспільного розвитку суттєво зростає роль інтелекту, здійснення науково-технічної діяльності на гуманістичних засадах і в гармонії з навколишнім середовищем. Тільки в такому разі можна зберегти людську цивілізацію на нашій планеті.

Таким чином, виконане дослідження дає вагомі підстави дійти таких **висновків**. По-перше, властивість розвитку іманентна будь-якій складній відкритій системі, у тому числі людині й соціуму, і є послідовністю якісних змін спрямованого і незворотного характеру. По-друге, людський розвиток відбувається у безпосередній взаємодії і взаємообумовленості з суспільним розвитком і визначає цілі, зміст і характер розвитку всіх сфер і підсистем суспільства. При цьому визначального характеру набуває розвиток економічної сфери, оскільки матеріальне виробництво завжди було, є і ще протягом досить тривалого часу лишатиметься основою життєзабезпечення людини і суспільства. По-третє, цілі і характер індивідуального й суспільного розвитку істотною мірою залежать від рівня розвитку інтелектуального потенціалу соціуму та його використання. Зокрема, сьогодні людство вступило в період інтелектуалізації економіки, а соціум трансформується в суспільство знань, і ці процеси набули глобального характеру, визначаючи становлення принципово нового, інноваційного типу світового розвитку.

Отже, нехтування вимогами системної цілісності процесів розвитку індивіда, суспільства, його економічного і соціального складників, духовно-культурної і життєво ціннісної сфер, віддання переваги будь-якому з цих компонентів за рахунок інших не тільки руйнує цілісність розвитку, а й може серйозно його гальмувати. Тому інтелектуалізація суспільного розвитку, крім своїх безпосередніх функцій відіграє ще й роль його своєрідного регулятора. З урахуванням цієї обставини можна стверджувати, що успішне подолання Україною глибокої кризи, в якій вона перебуває вже тривалий час і яка набула системного характеру, а також вихід на траєкторію сталого розвитку визна-

чальною мірою залежить від характеру використання інтелектуального потенціалу країни та його примноження.

Список літератури: 1. *Кремень В. Г.* Освітня діяльність і інтелект: проблеми формування національної інтелігенції // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2008. – № 2. – С. 3-11. 2. *Сисоєва С. О.* Освіта і особистість в умовах постіндустріального світу: Монографія / С. О. Сисоєва. – Хмельницький: ХГПА, 2008. – 324 с. 3. *Гусинский Э. Н., Турчанинова Ю. И.* Введение в философию образования. – М.: Логос, 2002. – 224 с. 4. Філософський словник соціальних термінів / За заг.ред. *В.П. Андрущенко*. – Харків: Корвін, 2002. – 672 с. 5. *Крапивенский С. Э.* Социальная философия. – М.: Гуманитарный центр ВЛАДОС, 1998. – 416 с. 6. *Кремень В. Г., Пазиніч С. М., Пономарьов О. С.* Філософія управління. – К.: Знання України, 2007. – 360 с. 7. *Гуревичев М. М.* Введение в мировую рыночную экономику: Гуманный вектор. – Харьков: НТУ “ХПИ”, 2006. – 528 с. 8. *Гаврилишин Б.* Дороговкази в майбутнє: Доповідь Римському клубу. – К.: Основи, 1993. – 238 с. 9. *Кремень В. Г.* Філософський погляд на перспективи соціокультурного буття людини // Філософія і сучасність. – 2010. – № 4. – С. 11-22.

Bibliography (transliterated): 1. Kremen' V. G. Osvitnja dijal'nist' i intelekt: problemi formuvannja nacional'noї inteligencії // Teorija i praktika upravlinnja social'nimi sistemami. – 2008. – № 2. – S. 3-11. 2. Sisoeva S. O. Osvita i osobistist' v umovah postindustrial'nogo svitu: Monografija / S. O. Sisoeva. – Hme-l'nic'kij: HGPA, 2008. – 324 s. 3. Gusinskij Je. N., Turchaninova Ju. I. Vve-denie v filosofiju obrazovanija. – M.: Logos, 2002. – 224 s. 4. Filosofov'skij slovník social'nih terminiv / Za zagal'noju redakcieju V. P. Andruwenka. – Harkiv: Korvin, 2002. – 672 s. 5. Krapivenskij S. Je. Social'naja filosofija. – M.: Gumanitarnyj centr VLADOS, 1998. – 416 s. 6. Kremen' V. G., Pazinich S. M., Ponomar'ov O. S. Filosofija upravlinnja. – K.: Znannja Ukraїni, 2007. – 360 s. 7. Gurevichev M. M. Vvedenie v mirovuju rynochnuju jekonomiku: Guman-nyj vektor. – Har'kov: NTU “HPI”, 2006. – 528 s. 8. Gavrilishin B. Dorogo-vkazi v majbutne: Dopovid' Rims'komu klubu. – K.: Osnovi, 1993. – 238 s. 9. Kremen' V. G. Filosofov'skij pogljad na perspektivi sociokul'turnogo buttja ljudini // Filosofija i suchasnist'. – 2010. – № 4. – S. 11-22.

А.С. Пономарев

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЕ ФАКТОРЫ ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ

Показано, что развитие имманентно любой сложной открытой системе, в том числе человеку и социуму. Индивидуальное и общественное развитие взаимообусловлены. Цели, характер и направления развития существенно зависят от интеллектуального потенциала социума и его использования. Подчеркнуто, что из этого должны исходить и задачи системы образования.

A. Ponomarev

INTELLECTUAL FACTORS OF PUBLIC DEVELOPMENT

It is shown, that development is inherent to any difficult open system, in that count to the man and society. Development individual and public are mutually conditioned. Aims, character and directions of development, rely on intellectual potential of society and its use substantially. It is underlined, that the tasks of education are determined by this these.

Стаття надійшла до редакційної колегії 10.09.2010